

G'afur G'ulom nasri takomillashishida Abdulla Qodiriy romanlarining ta'siri

Bahriddinov Sardor Xamza o'g'li

Toshkent davlat yuridik universitetining

Ommaviy huquq fakulteti talabasi

Telefon raqam: +998901035624

Annotatsiya: Abdulla Qodiriy ijodiy merosi ko'plab yozuvchilar uchun estetik mahorat namunasi vazifasini o'tagan. Adabiyotshunosligimizda adib romanlarining Cho'lpon, Oybek ijodiga ta'siri xususida mauayyan mulohazalar bildirilgan. Biroq, Abdulla Qodiriyning G'afur G'ulom nasriga ta'siri masalasi nisbatan kam tadqiq qilingan. Manbalarning ko'rsatishicha, G'afur G'ulom XX asrning ulug' shoir-u adiblari: Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Toji Rahmon, Jo'ra Mahkam, Muhammadsharif So'fizoda, Husayn Shams kabi ijodkorlar bilan bir necha vaqt yaqin muloqotda bo'lgan. 1936 yilning yozida Moskvada o'tkazilgan qurultoyda qatnashish uchun O'zbekiston yozuvchilar uyushmasidan vakil sifatida borgan bir guruh yozuvchilar qatorida Abdulla Qodiriy va G'afur G'ulom ham bo'lgan. Ushbu maqolada G'afur G'ulomning ijodiga ta'sirini o'rganib chiqamiz.

Kalit so'zlar: G'afur G'ulom, Abdulla Qodiriy, O'tgan kunlar, Mehrobdan chayon, Shum bola, Qizaloq, Netay.

G'afur G'ulomning e'tirof eitishicha, Abdulla Qodiriy uni o'ziga yaqinlashtirishga, suhbatlarida hamroh qilishga harakat qilgan. Chamasi u yosh G'afur G'ulom iqtidori va

salohiyatini qadrlagan, istiqboliga umid bilan qaragan. Taassufki, G'afur G'ulom 1939 yilda so'zlagan nutqida o'zining "bir sho'ro shoiri" ekanligini isbotlashga, "katta-katta xato"larni e'tirof etishga majbur bo'ladi. Yuqorida nomlari keltirilgan shaxslarga, xususan, A.Qodiriyga nisbatan noxolis munosabatda bo'ladi. Chunki, 1938 yil qatog'onidan yurak oldirib qo'ygan adabiyot va san'at ahli, xususan G'afur G'ulom ham, siyosiy jihatdan xushyor bo'lishga majbur edi. Shuning uchun, G'.G'ulomning A.Qodiriyga bo'lgan adabiy-siyosiy munosabati haqida shoshmashosharlik bilan xulosaga kelish to'g'ri emas. Qolaversa, shaxsiy munosabatlar tabiatan g'oyat murakkab bo'lgan badiiy ijod va o'zaro ta'sir jarayoniga to'g'ridan to'g'ri tadbiq etilmasligi lozim. Shubhasiz, bu ikkala san'atkor ijodida o'zaro bir-biriga yaqin va mushtarak jihatlar anchagina. Masalan, biz Abdulla Qodiriy romanlari bilan G'afur G'ulom qissa va hikoyalarini kuzatar ekanmiz quyidagi yo'sinlarda o'zaro mushtaraklik ko'zga tashlanishining guvohi bo'lamiz:

- a) voqealar talqinida;
- b) qahramonlar ruhiy kechinmalarini ifodalashda;
- v) xarakterlar drammatizmi ifodasida;
- g) ijodkorning hayotga, voqelikka, insonga munosabati va badiiy-estetik qarashlarida.

Bunga ishonch hosil qilish uchun biz dastavval, A.Qodiriy romanlari bilan G'afur G'ulomning "Qizaloq", "Netay" asarlarlarining ayrim o'rinlarini qiyoslab ko'ramiz. "Qizaloq" hikoyasi va "Netay" qissasi o'zining janriy xususiyatlari, yozuvchi g'oyaviy-badiiy niyati, uslubiy o'ziga xosligi bilan "Mehrobdan chayon" romanidan farq qiladi. Biroq ulardagi ayrim voqealar badiiy talqini, qahramonlar ruhiy kechinmalari ifodasida ajib bir uyg'unlik ham mavjud. Jumladan, "Mehrobdan chayon" romanida Ra'no xonga unashtirilgach, taqdirga tan berib o'tirmay, Anvar bilan birgalikda o'z erkin hayoti, baxti

uchun kurash yo'llarini izlaydi va ular bir kechadayoq Mahdum xonadonini tark etishadi. Xuddi shunga o'xshash voqea "Qizaloq" hikoyasi uchun asos qilib olinadi. Hikoya qahramoni Ibay "Mehrobdan chayon" romanidagi Anvar singari oq-qorani taniydigan, hukumat ishlarida ishlaydigan yigit. Mukarrama ota-ona ra'yiga qarshi borib, sevgilisi Ibay bilan ota uyidan bosh olib ketadi. Mazkur voqea talqinida roman qahramonlari bilan hikoya qahramonlari qismati o'rtasida mushtaraklik namoyon bo'ladi. Bu avvalo, ikkala asar qahramonlari qalbidagi mehr va sog'inch tuyg'ulari tasvirida kuzatiladi. Roman qahramoni Ra'no ham, hikoya qahramoni Mukarrama ham uyidan ketgach, tez kunda o'z tug'ilib o'sgan uyi va ota-onasini sog'inib qolishadi. O'z jasorati bilan Anvarni lol qoldirgan Ra'no ba'zan ko'z yoshi to'kib, yigitni xunob qiladi. Anvar unga dalda berib: "...Biz Toshkentga yetgan kunimizog sog'ligimizni va uzrimizni aytib xat yozamiz", - deydi. Ma'lum vaqt o'tib, bu voqealar eskirgach, Qo'qonga o'zimiz kelishimiz mumkin, deb qizni yupatadi. Bunda xonning g'azabidan, ota-ona hijronidan qo'rqmay, ularning boshiga tushishi mumkin bo'lgan balo-qazolarni o'ylamasdan o'z baxti yo'lida jasorat bilan kurashga otlangan qiz hissiyotlari hayotiy, jonli va asosli aks ettirilgan. Mazkur o'rinda "tasvir yana xolis, izchil realistik o'zanga tushib oladi"¹

"Qizaloq" hikoyasidagi Mukarramaning ruhiy kechinmalari ifodasida Ra'noning ruhiy tuyg'ulariga uyg'unlik kuzatiladi. Yillar o'tib, Ibay va Mukarramadan xabarnoma keladi. Maktubda ikkala yosh Andijonda baxtli hayot kechirishayotgani bayon etilib, bo'lib o'tgan ishlar uchun ota-onadan uzr so'rashadi. Unda qizning bu ishlardan pushaymonligi, ota-onasini bir ko'rishga intizorligi, agar izn berishsa qaytib kelishlari mumkinligi haqidagi ko'ngil izhori keltiriladi. Bu o'rinda har ikkala adib tasvirida muayyan o'ziga xoslik namoyon

¹ Normatov U. Qodiriy bog'i. – T : Yozuvchi, 1995 – B. 173

bo'ladi. G'afur G'ulom hikoyasida ota-ona yoshlarning gunohini kechirib, xat yozishgach, ular qaytib kelishadi. Yangi oilada qiz farzand dunyoga kelishi bilan hikoya nihoyalanadi. Hikoyada qiz qalbidagi tavba, ota-ona qalbidagi mehr-u shafqat o'ziga xos ta'sirchan uslubda tasvirlangan. "Mehrobdan chayon" romani epilogida esa, Xudoyorxondan avfnoma borgachgina, Anvar bilan Ra'no Toshkentdan Qo'qonga qaytib kelishgani haqida ma'lumot beriladi. Ikkala asarda ham yoshlarning o'z baxti va erkin hayoti uchun kurashlari va ularning orzu niyatlari ro'yobga chiqishi ishonarli tarzda yoritilgan. Yozuvchilar har bir detal va holat tasviriga alohida e'tibor bilan yondashishgan. Romanda Anvar bilan Ra'no uylaridan ketgan o'sha kechadagi qizning tashqi ko'rinishi, aniqrog'i kiyimi masalasi diqqatni jalb qiladi. Yigit hech kutmaganda qiz erkakcha kiyinib oladi. "Paranji ol, Ra'no", - deb turgan Anvar o'z yonida turgan "o'spirin yigit"ni ko'rib, uning tadbirkorligiga lol qoladi. Yozuvchi bu o'rinda o'z baxti va kelajagi uchun dadil kurashga otlangan qizning jasoratini aniq yoritish uchun ushbu tasvirga murojaat qilgan. "Qizaloq" da bu holat tasviri birmuncha yalang'ochroq bo'lib, unda tashabbuskorlik ko'proq yigit qo'lida. Ibayning tavsiyasi bilan qiz sahar chog'i paranjisiz, ochiq holda uydan ketadi. Ikkala asarda ham adiblar tanlagan tasvir usullari yoshlarning erkin muhabbat va baxtli hayot uchun dadil qadamlarini realistik tarzda aks ettirishga yordam bergan. Asarlardagi ota-onalar ruhiy kechinmalari tasviri ham e'tiborga molik. Romandagi Solih Mahdumning fojia xabarini eshitgan paytdagi ahvoli g'oyatda achinarli va ayanchli bo'lib, el-yurt oldida sharmanda bo'lgan ota qayg'u bilan yig'lab: "Ilohi juvonmarg bo'lsin, meni yerga qaratdi", - deydi. Nigor Oyim esa chorasiz holda piq-piq yig'laydi. Hikoyada bu dahshatli xabarni eshitgan Zulayho xola ayyuxonnas solib yig'laydi. Chorasiz ona qizini «oq» qilib, Ibayni qarg'aydi. Otasi Shokir aka esa Ibaylarnikiga borib, to's-to'palon ko'targanidan natija chiqmagach, uni "duoyi bad" qiladi. Mazkur o'rinda har ikkala asarda ham ro'y bergan mudhish voqeani haqqoniy aks ettirish va kutilmagan xabarning ota-onaga ko'rsatgan ta'sirini yoritishda xalq qarg'ishlari keng qo'llanilgan. Bunda qarg'ishlar bir tomondan qahramonlar ruhiy kechinmalarini yoritishga yordam bersa, yana

bir jihatdan asarlarning milliy koloritini kuchaytirishga xizmat qiladi. G'afur G'ulom hikoyasida A.Qodiriy ta'siri kuchli bo'lishi bilan birga, yolg'iz farzandga bo'lgan mehr-muhabbat, sog'inch hissi o'ziga xos tarzda tasvirlanadi. Farzandini bir ko'rishga zor bo'lgan ota-ona ahvoli lirik chekinish vositasida G'afur G'ulomga xos bo'lgan g'oyatda ta'sirchan uslubda yoritib berilgan. Xalq orasida tarqalgan ayrim udum va odatlar tasvirida ham "Mehrobdan chayon" romani va "Qizaloq" hikoyasida o'xshashliklar bor. Shunday odatlardan biri sovchi yuborish oldidan qizni ko'rib kelishdir. Ra'noni xonga tavsiya qilish oldidan o'zini "onhazratning otgan o'qlari" deb hisoblaydigan Gulshan boshqa hovliga adashib kirib qolgan qiyofada Mahdum xonadoniga kelib, qizning haqiqatdan malikalikka munosib ekaniga ishonch hosil qilgachgina bu haqda xonga arz qiladi. Begona ayol qiyofasidagi quda tomon vakillarining «adashib» kelib qolish epizodi «Qizaloq» hikoyasida ham uchraydi. Umuman, G'afur G'ulom asarlari poetikasida Qodiriy romanlari sezilarli iz qoldirgan. Ayni paytda, ijodiy ta'sirlanish bilan birga, G'afur G'ulom nasriy asarlarida adibning o'z uslubiga xos jihatlarni ham namoyon bo'ladi. Yuqoridagi kabi ijodiy ta'sirlanish G'afur G'ulom qissalarida ham kuzatiladi.

Ma'lumki, "Mehrobdan chayon" romani kompozitsiyasida "Zulm o'chog'i", "Xon ko'ngil ochmoqchi", Qirq qizlar", "Nozik" boblari mavjud bo'lib, bir qarashda mazkur boblar yetakchi voqea bilan unchalik bog'lanmagandek ko'rinadi. Biroq bu o'rinlarni Anvar bilan Ra'noni istiqbolda kutayotgan hayotning oldindan chizilgan kartinasi deb tushunilsa, masala birmuncha oydinlashadi. G'afur G'ulomning "Netay" qissasida asosiy voqealar boshlanishidan oldin yozuvchi uzundan-uzoq lirik kirishlar qilib, o'sha zamon to'g'risida, qahramonlar yashayotgan muhit haqida, fohishaxona va undagi ayollarning ayanchli hayoti xususida o'z mulohazalarini bayon etadi. Bunday lirik kirishlar asar voqealari bilan mantiqan bog'langan bo'lib, Netay qiz taqdirini hal etishda, uning taqdiri fojiali tus olishida shu muhitning ta'siri katta bo'lganini ta'kidlashga xizmat qiladi. Qisqasi davr va muhit haqidagi qissadagi fikr-mulohazalar Netayni kutayotgan hayot kartinasi desak mubolog'ali bo'lmaydi.

Abdulla Qodiriy romanining “Qirq qizlar” bobida keltirilgan Nazmi bilan qissadagi Netay taqdirlari, fojiaiviy hayoti, ruhiy iztiroblari o‘rtasida ham mushtarakliklar mavjud. To‘y kuni yaqin bo‘lsa-da, sevganidan ayrilib, otasining uch yillik solig‘i badaliga Xudoyorga tortiq qilingan Nazmi nomusi toptalib, “qirq qizlar”ga qo‘shilgan. Bu shoira qiz ikki yil yig‘lab, zoru nolon o‘n gulidan bir guli ochilmay, bevaqt yorug‘ olamni tark etadi. Qodiriy Nazmi siymosida tutqin qizlarning achchiq taqdiri, ko‘ngil o‘rtanishlarini mungli ohanglarda ifodalaydi. G‘.G‘ulomning «Netay» qissasida esa, himoyasiz yosh qiz Toshkentda bir kecha mehmon bo‘lgan Amir Olimxonga tortiq qilinadi. Netay ham o‘z ahvolini, fig‘onu nolalarini Nazmi kabi ashula bilan ifodalashi qissaning estetik ta’sirchanligini yanada oshiradi. Badiiy asarning muhim uzvlaridan biri portret tasviri bo‘lib, qahramonning botiniy va zohiriy jihatlari namoyon bo‘lishida uning o‘rni kattadir. Yuksak san’atkorlar qahramon portreti tasviriga alohida ahamiyat bilan qaraganlar va ularni o‘z estetik idealiga monand ravishda chizishga harakat qilganlar. Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romanidagi Jannat kampir xunuklikning tipik vakili sifatida ta’riflanadi va uning portreti shunday chiziladi: “...erdan bichib olgandek pak-pakana, burni yuzi bilan baravar deyarli tep-tekis, ko‘zi qoqqan qoziq o‘rnidek chup-chuqur, og‘zi qulog‘i bilan qoshiq solishar darajada juda katta, yuzi qirq yillik og‘riqlarnikidek sap-sariq, qirq besh yoshlar chamasida bir xotin edi”.

“Netay” qissasida foxishaxonada qizga berkitilgan kampir tasviri shunga monand: “...kemshik, tishqoli surtilgan tishli, burushik og‘izli...”, “ivshiq barmoqli” tarzda keltiriladi. Tasvirdagi “tish”, “og‘iz”, “barmoq”, “yuz” kabilar qahramon ma’naviy qiyofasini ochishda muhim bir kalit vazifasini bajaradi. G‘afur G‘ulom qissalarida Abdulla Qodiriy ijodida mahorat bilan qo‘llanilgan sir saqlash usulidan ham san’atkorona foydalanilgan. Netayning Semyonlar oilasiga qanday kelib qolgani sir tutilib, er-xotinning qizga ko‘rsatgan mehribonchiliklari, uni erkalatishlari keltirilgachgina, bu «notanish tilda gapiruvchi» kishilarning kimligi va Netayning bu xonadonga qanday kelib qolgani aytiladi. Asarda

Semyondan qizni tortib olish uchun “tog’a” qiyofasida kelgan Samadning nomi sir tutilib, dastlab uning tashqi ko‘rinishigina chiziladi. Uning kim ekanligi qozixonada ma’lum bo‘ladi. Qissada bunday usulning qo‘llanilishi kitobxonning voqealar rivojiga qiziqishini kuchaytirish bilan birga, qahramonlar ruhiy olamini ta’sirchan ko‘rsatib berishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Abdulla Qodiriy va G‘afur G‘ulom shaxsiy munosabatlari rasmiy chiqishlardagi ma’lumotlar doirasidagina izohlansa, ikki adib qalbining ichki qatlamlariga yetib borish ancha mushkullashadi. Bizningcha, A.Qodiriy G‘afur G‘ulom iqtidori va salohiyatini qadrlagan.. Uning istiqboliga umid bilan qaragan. Yosh qalamkash adabiy qiyofasini milliy e’tiqod va o‘zi tayangan estetik mezonlar asosida shakllantirishga uringan. G‘afur G‘ulom ham bu xayrli ishga xayrixoh bo‘lgan. Biroq mash’um falokatdan so‘ng G‘.G‘ulom so‘zlagan nutqda uning o‘zini ehtimol tutilgan halokatlardan himoya qilishga intilish tuyg‘usi kuchli namoyon bo‘ladi.

Albatta, badiiy ijod va ijodiy ta’sirlanish o‘z tabiatiga ko‘ra murakkab jarayon. Qodiriy romanlari bilan G‘afur G‘ulomning “Qizaloq” hikoyasi, “Netay” qissasi misolidagi yuqoridagi kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, har ikkala ulkan san’atkorning hayotga va vokalikka munosabati, badiiy-estetik talqini, ruhiy kechinmalar, qalb dramatizmini aks ettirishda lirik kirish, lirik chekinish, qistirma epizod kabi vositalar, sir saqlash kabi usullardan foydalanishda o‘zaro yaqinliklar ko‘zga tashlanadi. Shuningdek, Anvar-Ra’no-Solih Mahdum-Nigor Oyim; Ibay-Mukarrama-Shokir aka-Zulayho xola; Gulshan va Ibayning yangasi (qo‘shnisi bilan), Nazmi va Netay, Jannat kampir va qo‘shmachikampir (ismi keltirilmagan) kabi qahamonlarning ichki va tashqi portreti, hatti-harakatlari, muomala-munosabatlari talqinida ancha mushtarak jihatlar mavjudligi ayon bo‘ladi.

Qiyosga tortilgan asarlar janr e'tibori bilan (roman, qissa, hikoya) farqlanishga qarab, har ikkala adibda o'ziga xoslik bo'lishi tabiiy, albatta. Biroq, bundan individuallikdan qat'iy nazar, G'afur G'ulom talqinlarida faktlarga ko'p bog'lanish, publitsistik bayonga berilish, kompozitsion tarqoqlik, qahramonlardan muayyan tomonning pozitsiyasiga muallifning munosabati aniq ifodalanishi kabi hollar kuzatiladi. Shubhasiz, Abdulla Qodiriyning G'afur G'ulomga ta'siri yuqorida kuzatilgan hollardangina iborat emas. Kelajakda adabiy ta'sir muammolarini individual uslub va poetik mahorat muammolariga bog'lab teran o'rganish yangi xulosalar berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Normatov U. Qodiriy bog'i.
2. Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon.
3. Abdulla Qodiriy. O'tlan kunlar.
4. G'afur G'ulom. Shum bola.
5. G'afur G'ulom. Netay.
6. G'afur G'ulom. Qizaloq.